

A crise ambiental e o noso futuro común

Desde unha perspectiva histórica, a irrupción das cuestións ambientais na preocupación cidadana así como na axenda política ten sido vertixinosa. Adoitase considerar que o comenzo da preocupación ambiental, no sentido moderno, ten a súa orixe simbólica e práctica na publicación do libro *Silent Spring*, da bióloga Rachel Carson¹, en 1962, que chamaba a atención sobre o impacto do abuso dos pesticidas. Do libro lévanse vendido máis de 2.000.000 copias. Só a edición conmemorativa do vintecinco aniversario da súa primeira edición vendeu 130.000 exemplares. Como unha mostra do impacto do libro, tan pronto se editou foi traducido ao ruso e 200 copias numeradas foron distribuídas entre altos oficiais dos servizos secretos. A loita contra o uso masivo de pesticidas comenzara a remates dos anos cincuenta, como conta Paul Ehrlich que nesa altura, cando aínda era un recén doutorando, foi recrutado por Edward O. Wilson para a incipiente “batalla ecoloxista”. Tanto Ehrlich² como Wilson³ son autores dalgunhas das obras máis influíntes e profundas do pensamento ambientalista e, a pesar da súa idade, continúan en activo. Mais, ademais das obras individuais, a historia das preocupacións ambientais ven encamiñada por obras e informes colectivos, entre os que merecen destaque o informe do Clube de Roma⁴, nos anos setenta, sobre os límites do crecemento, o Informe Barney⁵, encargado polo presidente dos Estados Unidos de América Jimmy Carter á Academia das Ciencias dos Estados Unidos da América a comezos dos anos oitenta, ou o Informe Bruntland⁶, chamado “O Noso

EXEMPLOS QUE REFLEXAN A CRISE AMBIENTAL, USANDO A ÁFRICA COMO REFERENCIA

O tipo de presións sobre os recursos e o ambiente, e as tendencias, son similares noutros continentes e áreas xeográficas. A situación global dos stocks pesqueiros é particularmente aplicable a África, que conta con importantes bancos pesqueiros na área sahariana do Atlántico, no mar de Namibia e no océano Índico. A fotos aéreas amosan como a sequía e o uso insustentable están degradando a un ritmo vertixinoso a bacía do Lago Chad, afectando particularmente á dispoñibilidade de auga e á biodiversidade. En corenta anos, a superficie do lago pasou de 25.000 km² a 1.350 km². A poboación afectada por déficit de auga e por falta de alimentos debido á destrución das pesqueirías, supera os vinte millóns de persoas en Camerún, Chad, Nixer e Nixeria. (UNEP¹⁵).

CONSTRUCCIÓN DA VALORACIÓN AMBIENTAL: FITOS RELEVANTES



Fonte: Carlos Vales.

Futuro Común”, rematado no ano 1987 no marco dun grupo de traballo das Nacións Unidas e que deu carta de natureza ao controvertido concepto de desenvolvemento sustentable. En paralelo, a preocupación ambiental maniféstase no ámbito institucional. No ano 1972 celébrase en Estocolmo a Conferencia da ONU sobre Desenvolvemento Humán; en 1992 ten lugar en Río de Janeiro a Cimeira da Terra que, á súa vez, tivo continuidade dez anos despois en Johannesburgo na reunión Rio + 10. A Cimeira de Río tivo unha enorme transcendencia para colocar a problemática ambiental na corrente principal das preocupacións da axenda política mundial. En efecto, nesa reunión aprobáronse tres convenios internacionais, sobre Diversidade Biolóxica, Mudanzas Climáticas, e sobre Desertificación, ademais da chamada Axenda 21, un compromiso internacional pola sustentabilidade. Resulta irónico que, na altura da reunión institucional de Río de Janeiro, as ONG’s, reunidas a escasa distancia do local onde estaba a acontecer a reunión oficial, denunciaran a escasa radicalidade dos

compromisos contraídos polos gobernos do mundo porque, na preparación da cimeira de Johannesburgo, no ano 2001, o secretario xeral da ONU, Kofi Annan, recoñecía que «os avances cara os obxectivos marcados en Río foron máis lentos do previsto e nalgúns aspectos as condicións son peores do que hai dez anos» asumindo, de facto, a magreza dos logros acadados na década. En Johannesburgo identificáronse correctamente os problemas: erradicar a pobreza, mudar os modelos de produción e consumo, e protexer e xestionar os recursos naturais; e se definiron obxectivos correctos: reducir á metade a poboación que carece de acceso á auga potable, así como os efectos sobre a saúde e o ambiente dos produtos químicos para o 2020; reducir o ritmo de perda da diversidade biolóxica; frear a sobreexplotación das pesqueirías; e fomentar o uso das enerxías renovables. A identificación dos problemas e a definición dos obxectivos eran os correctos. Os medios postos para cumprilos e a súa relevancia na axenda política, non o foron. Desde aquela, a situación ambiental do planeta non ten deixado de degradarse. O consumo masivo de materias primas non renovables, a produción de residuos nunha cantidade e a un ritmo superiores aos que a biosfera pode reincorporalos sen impactos negativos sobre o seu funcionamento, a degradación de recursos básicos como a auga e os solos, a ocupación intensiva dos derradeiros territorios salvaxes debido ao crecemento exponencial da poboación humana, provocando a destrución, fragmentación e simplificación dos ecosistemas

naturais, son todos procesos que non teñen deixado de agudizarse nos últimos anos, ate o extremo de poñer en risco a capacidade do planeta para sustentar sociedades humanas complexas. A intensidade da transformación é tan grande que ten levado ao Premio Nobel Paul Crutzen⁷ a afirmar que rematou o Holoceno, o longo período de clima relativamente estable que seguiu á última era glaciaria, para entrar no Antropoceno. Fred Pearce⁸ describeo da seguinte maneira: trátase dunha era xeolóxica nova... unha única especie fíxose cargo do planeta, modificando as súas características... Unha nova xeración de científicos estuda os sistemas da Terra coa intención de describir como funciona o noso planeta... E está chegando á conclusión de que algúns destes sistemas está a piques de colapsarse por culpa da interferencia humana. Se isto é certo, daquela o quecemento global que a maior parte dos modelos climáticos predican para os próximos séculos será a menor das nosas preocupacións.

As consecuencias da crise ambiental

O quecemento global vai ter certamente consecuencias alarmantes, pero non van ser as únicas. A destrución da diversidade da vida na Terra é cando menos tan preocupan-

VALOR ESTIMADO DOS SERVIZOS DOS ECOSISTEMAS NO MUNDO, 1997

Servizos dos ecosistemas	Valor estimado (trillóns US\$)
Formación do solo	17,1
Recreación	3,0
Ciclo de nutrientes	2,3
Subministro e regulación da auga	2,3
Regulación do clima (temperatura e precipitación)	1,8
Hábitat	1,4
Protección contra tormentas e inundacións	1,1
Materia prima e alimentos	0,8
Recursos xenéticos	0,8
Balance dos gases atmosféricos	0,7
Polinización	0,4
Outros servizos	1,6
Valor total dos servizos dos ecosistemas	33,3

Fonte: Constanza et al, 1997. <http://www.earthtrends.wri.org>

A PEGADA ECOLÓXICA E A BIOCAPACIDADE

Un indicador moi interesante para comprobar a situación ambiental do planeta é a pegada ecolóxica. Este indicador mide cantos terra e auga precisa unha determinada poboación humana para producir os recursos que consume e absorber os residuos que xenera usando a tecnoloxía actualmente dispoñible, e se expresa en hectáreas equivalentes. Pola súa parte, a biocapacidade reflicte a capacidade dun ecosistema para producir materiais biolóxicos útiles e para absorber os residuos producidos polos humanos. Cando a demanda da poboación sobre o seu ecosistema excede a capacidade de xerar recursos e absorber os residuos, significa que estamos consumindo o capital natural, que o proceso é insustentable e que, de non corrixi-la tendencia, leva ao colapso.

A pegada humana xa supera a biocapacidade da Terra, que non todas as sociedades teñen a mesma pegada ecolóxica, debido aos seus modelos de produción e consumo: se todo o mundo tivera o modo de vida do estadounidense medio, precisaríamos cinco planetas Terra. E que países cunha gran biocapacidade de partida, están a destruír o seu capital natural moi rapidamente [http://www.footprintnetwork.net].

te. Edward O. Wilson sinala que o século XXI contemplará o fin da Era Cenozoica (a Idade dos Mamíferos) e o xurdimento dunha nova, caracterizada polo empobrecemento biolóxico, e apunta que podería bautizarse como Era Eremozoica, a Idade da Soedade. Mais o problema non é so que exterminemos formas de vida únicas, senón que esas formas de vida son as que garanten o funcionamento dos sistemas biolóxicos e os que fornecen os servizos ambientais dos que depende o noso futuro. Aínda que en xeral non se toma en consideración o valor deses servizos ambientais, cando se fai o esforzo de cuantificalos monetariamente, resultan ser dunha importancia moito superior ao valor económico das propias actividades productivas da economía mundial (ver Valores estimados dos servizos dos ecosistemas no mundo, Constanza et al. 1997)⁹. Para a nosa alarma, un esforzo científico sistemático de avaliar o estado de conservación dos ecosistemas mundiais, o Millenium Ecosystem Assessment¹⁰ chega á conclusión de que en moitos casos xa perdemos a metade dos mesmos e que a degradación dos servizos dos ecosistemas pode empeorar sensiblemente no futuro, a non ser que se produzan mudanzas significativas en políticas, institucións e prácticas. Ate o Pentágono, nun informe elaborado por Peter Schwartz e Doug Randall¹¹, chega á conclusión de que a crise ecolóxica pode producir “unha caída significativa da capacidade do contorno terrestre para sustentar vida humana”. Non é de estrañar que, ante estas evidencias, se teña plantexado a po-

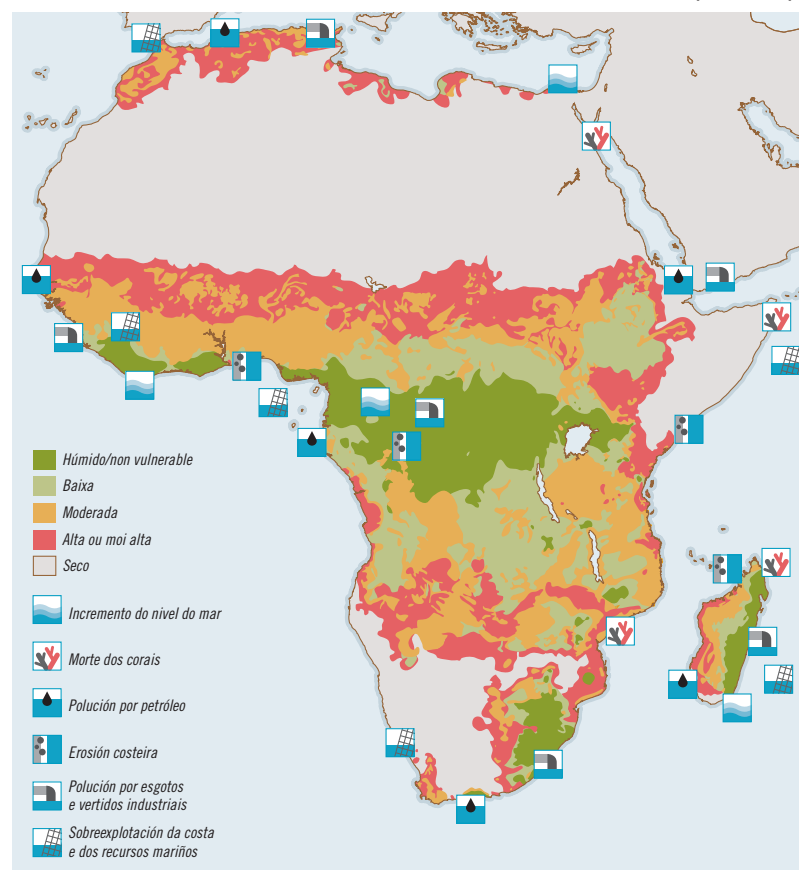
sibilidade de colapso da actual civilización humana, tanto analizando colapsos acontecidos no pasado a escala local ou rexional, como as circunstancias que levan a que esa posibilidade se verifique no próximo futuro a nivel planetario¹². O que debemos ter claro é que resulta unha ensoñación inxenua pensar que a tecnoloxía vai ser capaz de resolver os nosos problemas ambientais. É o aumento do coñece-

mento o que nos trouxo a esta situación, e a tecnoloxía que serviu para resolver uns problemas creou outros novos. Tal como explica convincentemente John Gray¹³:

“*O xenocidio e a destrución da natureza son produtos tan xenuíños do saber científico como o podan ser os antibióticos ou o aumento da lonxevidade*”. Convén, por tanto, contribuír a construír escenarios de futuro o máis favorables posíbel á vida humana. Como facer fronte a ese desafío? Perméteme facer algunhas recomendacións que me parecen fundamentais, aptas para políticos, líderes sociais e cidadáns comprometidos. En primeiro lugar, fomentar todas aquelas políticas destinadas a garantir a conservación da biodiversidade e a integridade dos ecosistemas, porque da súa saúde e bon estado depende a pervivencia e capacidade de adaptación dos sistemas biolóxicos que sustentan a vida. En segundo lugar, promover políticas económicas acordes cos principios de sustentabilidade, baseadas no uso eficiente dos recursos naturais, na redución e a reciclaxe dos residuos e, en particular, na

descarbonización da economía. En terceiro lugar, fomentar a cultura do consenso, e a implicación da xente na toma de decisións, para poder facer fronte aos desafíos ambientais a longo prazo; en definitiva, xerar mecanismos robustos de gobernanza. En cuarto lugar, (re)construír unhas relacións internacionais baseadas na procura da paz entre as nacións e os pobos e en promover a confianza mutua nos diferentes niveis da representación institucional e política, ante as ameazas evidentes de conflitos polos recursos naturais. E facer isto sen perder de perspectiva que xa temos superada a capacidade de carga do planeta, polo que precisamos con urxencia construír un modelo socioeconómico alternativo ao actual. Non é tarefa fácil ante o peso abafante do paradigma desenvolvimentista, pois como afirma James Lovelock¹⁴, os políticos teñen máis dependencia do crecemento da economía que os toxicómanos da heroína. Mais, ou somos capaces de mudar ese paradigma desenvolvimentista, ou os problemas que teremos que afrontar van ser moito serios. ■

DESERTIFICACIÓN Y AMEAZAS NO AMBIENTE COSTEIRO E MARIÑO DE ÁFRICA (em millóns)



Fonte: UNEP, 2002.

- ¹ CARSON, R. (1962) — *Silent Spring*. Houghton Mifflin. Boston.
- ² EHRLICH, P. R. & EHRLICH, A. H. (1981) — *Extinction*. New York: Random House, Inc.
- ³ WILSON, E. O. (1998) — *Consilience: The Unity of Knowledge*. London: Abacus.
- ⁴ MEADOWS, D. H. et al. (1972) — *Los Límites del Crecimiento*. México: Fondo de Cultura Económica.
- ⁵ BARNEY, G. O. (1981) — *The Global 2000. Report to the President*. Madrid: Versión española: El Mundo en el Año 2000. Tecnos.
- ⁶ WCED. (1987) — *Nuestro Futuro Común*. Madrid: Alianza Editorial.
- ⁷ CRUTZEN, P. J. (2002) — “Geology of mankind: The Anthropocene”. *Nature* 415:23.
- ⁸ PEARCE, F. (2006) — *The Last Generation*. Edición española: La Última Generación, Barrabés Editorial, Huesca, España, 2007.
- ⁹ COSTANZA et al. (1997) — “The value of the world’s ecosystem services and natural capital”. *Nature* 387:253-260.
- ¹⁰ *Millenium Ecosystem Assessment Report*. Washington DC: Island Press, 2005.
- ¹¹ http://www.environmentaldefense.org/documents/3566_AbruptClimateChange.pdf.
- ¹² DIAMOND, J. (2005) — *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. New York: Viking. Edición española: Colapso. Random House Mondadori, S.A., Barcelona, 2006.
- ¹³ MEADOWS, D. H. et al. 2006 (2004) — *Los Límites del Crecimiento 30 Años Después*. Barcelona: Galaxia Gutenberg/Círculo de Lectores.
- ¹⁴ GRAY, J. (2004) — *Heresies. Against Progress and Other Illusions*. London: Granta Books.
- ¹⁵ LOVELOCK, J. (2006) — *The Revenge of Gaia*. London: Allen Lane/Penguin.
- ¹⁶ UNEP. (2002) — *Africa Environment Outlook. Past, present and future perspectives*. United Nations Environment Program. P.O. Box 30552, Nairobi, Kenya.